TEISINGUMO TEISMO (didžioji kolegija) SPRENDIMAS

2018 m. lapkričio 6 d.*

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Socialinė politika – Darbo laiko organizavimas – Direktyva 2003/88/EB – 7 straipsnis – Teisė į mokamas kasmetines atostogas – Nacionalinės teisės norma, numatanti nepanaudotų kasmetinių atostogų ir piniginės kompensacijos už tokias atostogas praradimą, jei darbuotojas nepateikė atostogų prašymo prieš pasibaigiant darbo santykiams“

Byloje C-619/16

dėl 2016 m. rugsėjo 14 d. *Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg* (Berlyno-Brandenburgo aukštesnysis administracinis teismas, Vokietija) nutartimi, kurią Teisingumo Teismas gavo 2016 m. lapkričio 29 d., pagal SESV 267 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą byloje

Sebastian W. Kreuziger

prieš

Land Berlin (Berlyno federalinė žemė)

TEISINGUMO TEISMAS (didžioji kolegija),

kurį sudaro pirmininkas K. Lenaerts, kolegijų pirmininkai J.-C. Bonichot, A. Prechal (pranešėja), M. Vilaras, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe, C. Lycourgos, teisėjai M. Ilešič, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen ir S. Rodin,

generalinis advokatas Y. Bot,

posėdžio sekretorius K. Malacek, administratorius,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį ir įvykus 2018 m. sausio 9 d. posėdžiui,

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

– S. W. Kreuziger,

– *Land Berlin*, atstovaujamos B. Pickel ir S. Schwerdtfeger, padedamų advokatės L. von Laffert,

– Vokietijos vyriausybės, atstovaujamos T. Henze ir J. Möller,

– Italijos vyriausybės, atstovaujamos G. Palmieri, padedamos *avvocato dello Stato* F. Di Matteo,

– Vengrijos vyriausybės, atstovaujamos E. Sebestyén ir M. Z. Fehér,

* Proceso kalba: vokiečių.

– Austrijos vyriausybės, atstovaujamos G. Eberhard,

– Europos Komisijos, atstovaujamos M. van Beek ir T. S. Bohr,

susipažinęs su 2018 m. gegužės 29 d. posėdyje pateikta generalinio advokato išvada,

priima šį

Sprendimą

1 Prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas dėl 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003, p. 9; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 381) 7 straipsnio išaiškinimo.

2 Šis prašymas pateiktas nagrinėjant Sebastian W. Kreuziger ir jo buvusios darbdavės *Land Berlin* (Berlyno federalinė žemė, Vokietija) ginčą dėl pastarosios atsisakymo išmokėti S. W. Kreuziger piniginę kompensaciją už prieš pasibaigiant darbo santykiams nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas.

Teisinis pagrindas

Sąjungos teisė

3 Direktyvos 2003/88 4 ir 5 konstatuojamosiose dalyse numatyta:

„(4) Tikslo pagerinti darbuotojų saugą, higieną ir sveikatą darbe neturėtų būti siekiama vien dėl ekonominių priežasčių.

(5) Visi darbuotojai turi turėti pakankamai laiko poilsiui. „Poilsio“ sąvoką būtina išreikšti laiko vienetais, t. y. dienomis, valandomis ir (arba) jų dalimis. [Sąjungos] darbuotojams turi būti suteikiamas minimalus dienos, savaitės ir kasmetinio poilsio laikas ir atitinkamos pertraukos. <...>“

4 Šios direktyvos 7 straipsnis „Kasmetinės atostogos“ suformuluotas taip:

„1. Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad kiekvienas darbuotojas turėtų teisę į bent keturių savaičių mokamas kasmetines atostogas pagal nacionalinės teisės aktais ir (arba) praktika nustatytas teisės į tokias atostogas ir jų suteikimo sąlygas.

2. Minimalus kasmetinių mokamų atostogų laikas negali būti pakeistas kompensacija, išskyrus tuos atvejus, kai yra nutraukiami darbo santykiai.“

5 Minėtos direktyvos 17 straipsnyje numatyta, kad valstybės narės gali nukrypti nuo kai kurių jos nuostatų. Tačiau neleidžiama nukrypti nuo jos 7 straipsnio.

Vokietijos teisė

6 1988 m. balandžio 26 d. *Verordnung über den Erholungsurlaub der Beamten und Richter* (Nutarimas dėl valstybės tarnautojų ir teisėjų kasmetinių atostogų) (*GVBl.* 1988, p. 846, toliau – *EUrlVO*) 9 straipsnyje numatyta:

„1. Valstybės tarnautojas naudojasi kasmetinėmis atostogomis, į kurias jis turi teisę ir kurios suteikiamos, jei įmanoma, visos iškart. Suinteresuotojo asmens prašymu atostogos gali būti suteiktos dalimis. Tačiau apskritai turi būti vengiama atostogų skaidymo į daugiau nei du laikotarpius. Jei atostogos skaidomos, jos suteikiamos valstybės tarnautojui nenutrūkstamai bent dviem savaitėms.

2. Paprastai atostogomis turi būti pasinaudota referenciniais metais. Teisė į atostogas, kuria nebuvo pasinaudota per dvylika mėnesių po referencinių metų pabaigos, išnyksta. <...>“

7 *EUrlVO* nėra nuostatos, kurioje būtų numatyta piniginė kompensacija už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas pasibaigus darbo santykiams.

8 2002 m. gegužės 7 d. redakcijos (*BGBl.* 2002 I, p. 1529) 1963 m. sausio 8 d. *Bundesurlaubsgesetz* (Federalinis atostogų įstatymas, *BGBl.* 1963, p. 2; toliau – *BUrlG*) 7 straipsnio 4 dalyje numatyta:

„Jeigu dėl darbo santykių pabaigos visų ar dalies atostogų nebegalima suteikti, už jas turi būti sumokėta kompensacija.“

Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

9 Nuo 2008 m. gegužės 13 d. iki 2010 m. gegužės 28 d. S. W. Kreuziger kaip *Rechtsreferendar* (teisininkas praktikantas) atliko parengiamąją teisinę praktiką Berlyno federalinėje žemėje, su kuria jį siejo viešosios teisės reglamentuojami mokymo santykiai, bet jis neturėjo valstybės tarnautojo statuso. Ši praktika ir šie mokymo santykiai su šia federaline žeme pasibaigė 2010 m. gegužės 28 d., kai jis sėkmingai išlaikė egzaminą žodžiu, priskiriamą prie antrojo valstybinio egzamino.

10 S. W. Kreuziger nepasinaudojo mokamomis kasmetinėmis atostogomis nuo 2010 m. sausio 1 d. iki mokymo pabaigos. 2010 m. gruodžio 18 d. jis paprašė išmokėti piniginę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas. Iš pradžių šis prašymas buvo atmestas 2011 m. sausio 7 d. *Kammergericht* (Aukštesnysis apygardos teismas, Vokietija) pirmininkės sprendimu, paskui, pateikus skundą, – 2011 m. gegužės 4 d. *Gemeinsames Juristisches Prüfungsamt der Länder Berlin und Brandenburg* (bendra Berlyno ir Brandenburgo žemių teisinių ginčų nagrinėjimo tarnyba, Vokietija) sprendimu, motyvuojant tuo, kad *EUrlVO* nenumatyta tokios teisės į kompensaciją, be to, Direktyva 2003/88 savo ruožtu taikoma tik darbuotojams, o dėl jos 7 straipsnio 2 dalyje numatytos piniginės kompensacijos bet kuriuo atveju reikalaujama, kad suinteresuotasis asmuo būtų nepasinaudojęs atostogomis dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių.

11 S. W. Kreuziger kreipėsi į *Verwaltungsgericht Berlin* (Berlyno administracinis teismas, Vokietija) su ieškiniu dėl šių sprendimų; 2013 m. gegužės 3 d. sprendimu ieškinys buvo atmestas. Tame sprendime minėtas teismas pažymėjo, kad *EUrlVO* nenumatyta teisės į piniginę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas pasibaigus darbo santykiams. Be to, jis mano, kad nors Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalis veikia tiesiogiai, ji nesuteikia S. W. Kreuziger tokios teisės, nes dėl šios teisės reikalaujama, kad suinteresuotasis asmuo dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių būtų negalėjęs pasinaudoti teise į kasmetines atostogas prieš pasibaigiant darbo santykiams.

12 Be to, pažymėjęs, kad *EUrlVO* 9 straipsnis įpareigoja pasinaudoti mokamomis kasmetinėmis atostogomis, ir nutaręs, kad dėl to minėtoje nuostatoje suinteresuotajam asmeniui nustatoma pareiga pateikti tokį prašymą, *Verwaltungsgericht Berlin* (Berlyno administracinis teismas) nusprendė, kad

tokia nacionalinės teisės norma, susijusi su teisės į kasmetines atostogas naudojimosi sąlygomis, atitinka Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalį. Kadangi S. W. Kreuziger savo noru nepateikė tokio prašymo, nors žinojo, kad jo darbo santykiai pasibaigia 2010 m. gegužės 28 d., tą dieną išnyko jo teisė į mokamas kasmetines atostogas.

13 Tą sprendimą S. W. Kreuziger apskundė prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui, t. y. *Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg* (Berlyno-Brandenburgo aukštesnysis administracinis teismas, Vokietija). Pastarasis teismas pažymi, kad *EUrlVO* nėra jokios nuostatos, kuri leistų pagrįsti S. W. Kreuziger teisę į piniginę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, todėl, kadangi Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalis į nacionalinę teisę neperkelta, nagrinėjamu atveju tokia galima teisė gali kilti tik dėl šios nuostatos tiesioginio veikimo.

14 Šiuo klausimu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas visų pirma mano, kad S. W. Kreuziger, kaip teisininkas praktikantas, tikrai patenka į Direktyvos 2003/88 taikymo *ratione personae* sritį.

15 Be to, S. W. Kreuziger tenkina dvi aiškias sąlygas, nustatytas minėtos direktyvos 7 straipsnio 2 dalyje, būtent, kad tuo metu, kai paprašė piniginės kompensacijos, jo darbo santykiai buvo pasibaigę ir darbo santykių pasibaigimo dieną jis nebuvo pasinaudojęs visomis kasmetinėmis atostogomis, į kurias turėjo teisę.

16 Galiausiai prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo, kad vis dėlto jam kyla abejonių, ar kitomis sąlygomis, nei šios dvi aiškiai nustatytos sąlygos, kaip nusprendė *Verwaltungsgericht Berlin* (Berlyno administracinis teismas), teisė į piniginę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas gali būti nesuteikiama, jei prieš pasibaigiant darbo santykiams darbuotojas nepateikė prašymo suteikti atostogas, nors galėjo tai padaryti, ir ar, bendriau kalbant, dėl tokios teisės reikalaujama, kad darbuotojas dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių būtų negalėjęs pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas prieš pasibaigiant darbo santykiams.

17 Tokiomis aplinkybėmis *Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg* (Berlyno-Brandenburgo žemės aukštesnysis administracinis teismas) nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus:

„1. Ar Direktyvos [2003/88] 7 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinama taip, kad ja draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kuriuose numatyta, kad teisės į piniginę kompensaciją pasibaigus darbo santykiams nesuteikiama, jeigu darbuotojas nepateikė prašymo suteikti mokamas kasmetines atostogas, nors galėjo tai padaryti?

2. Ar Direktyvos [2003/88] 7 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinama taip, kad ja draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kuriuose numatyta, kad teisė į piniginę kompensaciją pasibaigus darbo santykiams suteikiama tik tuo atveju, jei darbuotojas dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių negalėjo pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas prieš pasibaigiant darbo santykiams?“

Dėl prejudicinių klausimų

Pirminės pastabos

18 Pirmiausia pažymėtina, kad iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą matyti, jog pagrindinėje byloje taikytiname teisės akte nėra nuostatos, kurioje būtų numatyta, kad pasibaigus darbo santykiams teisininkams praktikantams mokama piniginė kompensacija už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas. Jiems netaikoma *BUrlG* nuostata, kurioje numatyta tokia kompensacija.

19 Atsižvelgdamas į tai, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, be to, nurodo, kad ieškovo pagrindinėje byloje prašymas skirti tokią kompensaciją gali būti tenkinamas, tik jei suinteresuotasis asmuo gali pretenduoti į tokią kompensaciją, tiesiogiai remdamasis Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalimi.

20 Šiuo klausimu primintina, kad iš suformuotos Teisingumo Teismo jurisprudencijos matyti, kad visais atvejais, kai paaiškėja, jog direktyvos nuostatos savo turiniu yra besąlyginės ir pakankamai tikslios, privatūs asmenys gali jomis remtis nacionaliniuose teismuose prieš valstybę, jei ši per nustatytą terminą neperkėlė direktyvos į nacionalinę teisę arba ją perkėlė netinkamai (2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 33 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija). Be to, kai teisės subjektas gali remtis direktyva prieš valstybę, tai jis gali daryti, kad ir koks būtų jo statusas – kaip darbdavio ar viešosios valdžios institucijos. Ir vienu, ir kitu atvejais reikia vengti, kad valstybė gautų naudos dėl Sąjungos teisės nesilaikymo (2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 38 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

21 Remdamasis šiais svarstymais, Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad besąlyginėmis ir pakankamai tiksliomis direktyvos nuostatomis teisės subjektai gali remtis, be kita ko, prieš valstybę narę ir visas jos valdžios įstaigas, įskaitant decentralizuotas institucijas (žr. 2018 m. rugpjūčio 7 d. Sprendimo *Smith*, C-122/17, EU:C:2018:631, 45 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

22 Dėl Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalies pažymėtina, kad iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos matyti, jog šioje nuostatoje nenustatyta jokios teisės į piniginę kompensaciją atsiradimo sąlygos, išskyrus tai, kad, pirma, darbo santykiai turi būti pasibaigę ir, antra, darbuotojas šių santykių pasibaigimo dieną turi būti neišnaudojęs visų jam priklausančių kasmetinių atostogų. Šią teisę tiesiogiai suteikia minėta direktyva ir ji negali priklausyti nuo kitų sąlygų, nei aiškiai numatytosios toje direktyvoje (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 23 ir 28 punktus ir 2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 27 punktą). Todėl minėta nuostata atitinka besąlygiškumo ir pakankamo tikslumo kriterijus, taigi įvykdo sąlygas, reikalingas tam, kad veiktų tiesiogiai.

23 Nagrinėjamu atveju iš to matyti, kad vien aplinkybė, jog taikytinoje nacionalinėje teisėje nenumatyta mokėti piniginės kompensacijos už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas pasibaigus teisininkų praktikantų darbo santykiams, negali užkirsti kelio tam, kad S. W. Kreuziger, remdamasis tiesiogiai Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalimi, gautų tokią kompensaciją iš savo buvusios darbdavės Berlyno federalinės žemės, kuri turi viešosios valdžios institucijos statusą. Jeigu būtų nustatyta, kad S. W. Kreuziger atitinka pastarojoje nuostatoje nustatytus reikalavimus, tuomet nacionaliniai teismai privalėtų netaikyti nacionalinės teisės normų ar praktikos, pagal kurias draudžiama skirti tokią kompensaciją.

Dėl pirmojo klausimo

24 Dėl pirmojo klausimo visų pirma pažymėtina, kad, nors prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas šiame klausime nenurodo nacionalinės teisės akto, apie kurį kalbama šiuo atveju, iš prašyme priimti prejudicinį sprendimą esančios informacijos galima suprasti, kad tai yra *ELIrlVO* 9 straipsnis.

25 Nors prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas neišreiškia pozicijos dėl *ELIrlVO* 9 straipsnio apimties pagrindinės bylos kontekste, jis nurodo, kad, kaip matyti iš šio sprendimo 12 punkto, sprendime, dėl kurio jam buvo pateiktas apeliacinis skundas, *Verwaltungsgericht Berlin* (Berlyno administracinis teismas) nusprendė, kad šioje nacionalinės teisės nuostatoje darbuotojui nustatoma pareiga pateikti prašymą išleisti mokamų kasmetinių atostogų. Pastarojo teismo nuomone, kadangi ši pareiga, kurią teismas laiko atitinkančia Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalį, nebuvo įvykdyta, S. W. Kreuziger teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyko darbo santykių pasibaigimo dieną.

26 Be to, kaip matyti iš šio sprendimo 16 punkto, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodo teikiantis prašymą priimti prejudicinį sprendimą, nes jam kyla abejonių dėl *Verwaltungsgericht Berlin* (Berlyno administracinis teismas) pateikto aiškinimo atitikties Direktyvai 2003/88.

27 Šiomis aplinkybėmis pirmąjį klausimą reikia suprasti taip, kad juo siekiama išsiaiškinti, ar Direktyvos 2003/88 7 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad jis draudžia tokią nacionalinės teisės normą, kaip *EUrlVO* 9 straipsnis, jeigu pagal ją tuo atveju, jei darbuotojas prieš pasibaigiant darbo santykiams nepateikė prašymo leisti pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas, jis automatiškai netenka teisės į mokamų kasmetinių atostogų dienas, į kurias turėjo teisę pagal Sąjungos teisę pasibaigiant šiems santykiams, ir atitinkamai teisės į piniginę kompensaciją už nepanaudotas kasmetines atostogas.

28 Pirmiausia primintina, kad pagal suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją kiekvieno darbuotojo teisė į mokamas kasmetines atostogas turi būti laikoma ypatingos svarbos Sąjungos socialinės teisės principu, nuo kurio negalima nukrypti ir kurį kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos turi įgyvendinti tik laikydamosi Direktyvoje 2003/88 aiškiai nustatytų ribų (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 15 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

29 Be to, teisė į mokamas kasmetines atostogas ne tik ypač svarbi kaip Sąjungos socialinės teisės principas, bet ir aiškiai įtvirtinta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos, kuri, remiantis ESS 6 straipsnio 1 dalimi, turi tokią pačią teisinę galią kaip ir Sutartys, 31 straipsnio 2 dalyje (2016 m. birželio 30 d. Sprendimo *Sobczyszyn*, C-178/15, EU:C:2016:502, 20 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

30 Kadangi pagrindinė byla susijusi su atsisakymu sumokėti piniginę kompensaciją už darbo santykių, kurie egzistavo tarp šalių pagrindinėje byloje, pasibaigimo dieną nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, primintina, kad, jeigu darbo santykiai pasibaigė, mokamomis kasmetinėmis atostogomis, į kurias darbuotojas turi teisę, faktiškai nebegalima pasinaudoti. Siekiant išvengti to, kad darbuotojui dėl šios galimybės nebuvimo būtų užkirstas bet koks kelias pasinaudoti šia teise, net pinigine forma, Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad darbuotojas turi teisę į piniginę kompensaciją už nepanaudotas kasmetinių atostogų dienas (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 17 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

31 Kaip priminta šio sprendimo 22 punkte, Teisingumo Teismas yra pažymėjęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje nenustatyta jokios teisės į piniginę kompensaciją atsiradimo sąlygos, išskyrus tai, kad, pirma, darbo santykiai turi būti pasibaigę ir, antra, darbuotojas šių santykių pasibaigimo dieną turi būti neišnaudojęs visų jam priklausančių kasmetinių atostogų.

32 Iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos matyti, kad minėta nuostata turi būti aiškinama kaip nedraudžianti nacionalinių įstatymų ar praktikos, pagal kuriuos, pasibaigus darbo santykiams, jokia piniginė kompensacija už nepanaudotas kasmetines atostogas nemokama darbuotojui, kuris negalėjo pasinaudoti visomis jam priklausančiomis kasmetinėmis atostogomis prieš pasibaigiant šiems darbo santykiams, be kita ko, dėl to, kad buvo išėjęs laikinojo nedarbingumo atostogų per visą referencinį laikotarpį ir (arba) perkėlimo laikotarpį ar jų dalį (2009 m. sausio 20 d. Sprendimo *Schultz-Hoff ir kt.*, C-350/06 ir C-520/06, EU:C:2009:18, 62 punktas; 2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 31 punktas ir 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimo *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, 65 punktas).

33 Be to, Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnis negali būti aiškinamas taip, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas, taigi ir teisė į šio straipsnio 2 dalyje numatytą piniginę kompensaciją, galėtų išnykti dėl darbuotojo mirties. Šiuo klausimu Teisingumo Teismas, be kita ko, pažymėjo, kad, nors pareiga sumokėti tokią kompensaciją turėtų išnykti dėl darbuotojo mirties pasibaigus darbo santykiams, dėl šios aplinkybės nenumatytas įvykis lemtų visišką pačios teisės į

mokamas kasmetines atostogas, įtvirtintos minėtame 7 straipsnyje, praradimą atgaline data (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 25, 26 ir 30 punktus).

34 Kiek tai susiję su pagrindine byla, pažymėtina, kad, remiantis prašyme priimti prejudicinį sprendimą pateikta informacija ir kaip nurodyta šio sprendimo 25–27 punktuose, buvusio S. W. Kreuziger darbdavio atsisakymas sumokėti jam piniginę kompensaciją už mokamas kasmetines atostogas, nepanaudotas iki darbo santykių pasibaigimo, grindžiamas, be kita ko, nacionalinės teisės norma (nagrinėjamu atveju – *EUrlVO* 9 straipsniu), pagal kurią teisė į šias atostogas išnyksta ne dėl darbo santykių kaip tokių pasibaigimo, bet dėl to, kad S. W. Kreuziger dirbdamas nepaprašė išleisti jo atostogų.

35 Taigi nagrinėjamu atveju pateiktas klausimas iš esmės yra toks: ar, atsižvelgiant į šio sprendimo 31 punkte primintą Teisingumo Teismo jurisprudenciją, tą dieną, kai pasibaigė pagrindinėje byloje aptariami darbo santykiai, S. W. Kreuziger dar turėjo teisę į mokamas kasmetines atostogas, galinčias virsti pinigine kompensacija dėl šių santykių pasibaigimo, ar jos nebeturėjo.

36 Vadinasi, minėtas klausimas visų pirma susijęs su Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalies išaiškinimu ir juo siekiama sužinoti, ar šia nuostata draudžiama tai, kad ja garantuojama teisė tuo atveju, jeigu kasmetinėmis atostogomis nepasinaudota, galėtų išnykti automatiškai, nes darbuotojas dirbdamas nepaprašė leisti ja pasinaudoti.

37 Pirma, iš šio sprendimo 30–33 punktuose minėtos Teisingumo Teismo jurisprudencijos negalima daryti išvados, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnis turėtų būti aiškinamas taip, kad, nesvarbu, dėl kokių aplinkybių darbuotojas nepasinaudojo mokamomis kasmetinėmis atostogomis, toks darbuotojas turėtų toliau naudotis minėto straipsnio 1 dalyje nurodyta teise į kasmetines atostogas, o darbo santykių pasibaigimo atveju – teise į jas galinčią pakeisti kompensaciją, kaip numatyta to paties straipsnio 2 dalyje.

38 Antra, nors pagal suformuotą jurisprudenciją, siekiant garantuoti Sąjungos teisėje įtvirtintos pagrindinės darbuotojo teisės į mokamas kasmetines atostogas laikymąsi, Direktyvos 2003/88 7 straipsnis negali būti aiškinamas siaurai, pažeidžiant teises, kurias darbuotojas kildina iš šios direktyvos (šiuo klausimu žr. 2014 m. birželio 12 d. Sprendimo *Bollacke*, C-118/13, EU:C:2014:1755, 22 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją), taip pat reikia priminti, kad šio straipsnio 1 dalyje nustatytu mokėjimu už atostogas siekiama sudaryti darbuotojui galimybę faktiškai pasinaudoti atostogomis, į kurias jis turi teisę (šiuo klausimu žr. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimo *Robinson-Steele ir kt.*, C-131/04 ir C-257/04, EU:C:2006:177, 49 punktą).

39 Pagal suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją Direktyvos 2003/88 7 straipsnyje įtvirtinta teise į kasmetines atostogas siekiama sudaryti darbuotojui galimybę pailsėti nuo darbo sutartyje numatytų užduočių atlikimo, taip pat turėti laiko atsipalaiduoti ir laisvalaikiui (2016 m. liepos 20 d. Sprendimo *Maschek*, C-341/15, EU:C:2016:576, 34 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

40 Be to, numatant, kad minimalus kasmetinių mokamų atostogų laikas negali būti pakeistas pinigine kompensacija, išskyrus tuos atvejus, kai yra nutraukiami darbo santykiai, Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje visų pirma siekiama užtikrinti, kad darbuotojas galėtų faktiškai pailsėti, siekiant veiksmingai garantuoti jo saugą ir sveikatos apsaugą (šiuo klausimu žr. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimo *Robinson-Steele ir kt.*, C-131/04 ir C-257/04, EU:C:2006:177, 60 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją).

41 Trečia, kaip matyti iš pačių Direktyvos 2003/88 7 straipsnio nuostatų ir iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos, valstybės narės turi savo vidaus teisės aktuose apibrėžti naudojimosi teise į mokamas kasmetines atostogas sąlygas ir šios teisės įgyvendinimą, nurodydamos konkrečias aplinkybes, kuriomis darbuotojai gali pasinaudoti šia teise (2009 m. sausio 20 d. Sprendimo *Schultz-Hoff ir kt.*, C-350/06 ir C-520/06, EU:C:2009:18, 28 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

42 Šiuo klausimu Teisingumo Teismas yra, be kita ko, nurodęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalis iš esmės nedraudžia nacionalinės teisės normos, numatančios naudojimosi pagal šią direktyvą aiškiai suteikiama teise į mokamas kasmetines atostogas tvarką, įskaitant šios teisės praradimą pasibaigus referenciniam laikotarpiui arba perkėlimo laikotarpiui, tačiau su sąlyga, kad teisę į mokamas kasmetines atostogas praradusiam darbuotojui faktiškai buvo suteikta galimybė pasinaudoti šios direktyvos jam suteikiama teise (2009 m. sausio 20 d. Sprendimo *Schultz-Hoff ir kt.*, C-350/06 ir C-520/06, EU:C:2009:18, 43 punktas).

43 Nacionalinės teisės nuostata, kaip antai *EUrlVO* 9 straipsnis, priklauso naudojimosi teise į mokamas kasmetines atostogas tvarkos sričiai, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalį ir ankstesniame punkte nurodytą Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

44 Šios rūšies nuostatos priskiriamos prie darbuotojų atostogoms nustatyti taikomų nacionalinės teisės normų ir procedūrų, kuriomis siekiama atsižvelgti į esamus skirtingus interesus (šiuo klausimu žr. 2009 m. rugsėjo 10 d. Sprendimo *Vicente Pereda*, C-277/08, EU:C:2009:542, 22 punktą).

45 Vis dėlto, kaip matyti iš šio sprendimo 42 punkto, svarbu įsitikinti, ar tokių nacionalinės teisės normų taikymas negali lemti darbuotojo įgytų teisių į mokamas kasmetines atostogas išnykimo, nors jis faktiškai neturėjo galimybės pasinaudoti šiomis teisėmis.

46 Nagrinėjamu atveju pažymėtina, kad iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą matyti, jog *Verwaltungsgericht Berlin* (Berlyno administracinis teismas) *EUrlVO* 9 straipsnį, atrodo, aiškina taip, kad aplinkybė, jog darbuotojas prieš pasibaigiant darbo santykiams nepaprašė išleisti mokamų kasmetinių atostogų, automatiškai reiškia, kad baigiantis šiems santykiams šis darbuotojas praranda savo teises į atostogas ir atitinkamai teisę į piniginę kompensaciją už nepanaudotas atostogas.

47 Kaip pažymėjo generalinis advokatas savo išvados 34 punkte, toks automatiškas teisės į mokamas kasmetines atostogas praradimas, dėl kurio iš anksto neturi būti tikrinama, ar darbuotojas faktiškai galėjo pasinaudoti šia teise, pažeidžia šio sprendimo 42 punkte primintas ribas, privalomai taikomas valstybėms narėms, kai jos nustato naudojimosi šia teise tvarką.

48 Darbuotojas turi būti laikomas silpnesniąja darbo santykių šalimi, todėl būtina užkirsti kelią tam, kad darbdavys turėtų galimybę apriboti jo teises. Atsižvelgiant į šią silpnesnės šalies situaciją, toks darbuotojas gali būti atgrasomas eksplicitiškai remtis savo teisėmis prieš darbdavį, nes visų pirma jam reikalaujant šių teisių darbdavys gali imtis priemonių, kurios gali turėti neigiamą poveikį šio darbuotojo darbo santykiams (šiuo klausimu žr. 2010 m. lapkričio 25 d. Sprendimo *Fuß*, C-429/09, EU:C:2010:717, 80 ir 81 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją).

49 Be to, skatinimas atsisakyti kasmetinių atostogų arba veikti taip, kad darbuotojai jų atsisakytų, yra nesuderinamas su teisės į mokamas kasmetines atostogas tikslais, primintais šio sprendimo 39 ir 40 punktuose ir susijusiais, be kita ko, su būtinumu užtikrinti, kad darbuotojas galėtų faktiškai pailsėti, siekiant veiksmingai garantuoti jo saugą ir sveikatos apsaugą (šiuo klausimu žr. 2006 m. balandžio 6 d. Sprendimo *Federatie Nederlandse Vakbeweging*, C-124/05, EU:C:2006:244, 32 punktą). Todėl bet koks darbdavio veikimas ar neveikimas, dėl kurio darbuotojas gali būti atgrasomas pasinaudoti kasmetinėmis atostogomis, prieštarauja ir teisės į mokamas kasmetines atostogas tikslui (2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimo *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, 39 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

50 Šiomis aplinkybėmis reikia išvengti situacijos, kai pareiga užtikrinti faktišką pasinaudojimą teise į mokamas kasmetines atostogas visiškai perkeliama darbuotojui, o darbdaviui dėl to suteikiama galimybė nesilaikyti pareigų, kaip pretekstą nurodant, kad darbuotojas nepateikė prašymo išleisti mokamų kasmetinių atostogų.

51 Šiuo klausimu pažymėtina, kad iš Direktyvos 2003/88 7 straipsnio kylančios darbdavio pareigos laikymasis negali būti toks, kad jis būtų verčiamas įpareigoti savo darbuotojus faktiškai pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas (šiuo klausimu žr. 2006 m. rugsėjo 7 d. Sprendimo *Komisija / Jungtinė Karalystė*, C-484/04, EU:C:2006:526, 43 punktą), tačiau minėtas darbdavys turi sudaryti darbuotojui galimybę pasinaudoti tokia teise (šiuo klausimu žr. 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimo *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, 63 punktą).

52 Kaip generalinis advokatas irgi pažymėjo savo išvados 43–45 punktuose, atsižvelgdamas į teisės į mokamas kasmetines atostogas privalomąjį pobūdį ir siekdamas garantuoti Direktyvos 2003/88 7 straipsnio veiksmingumą, darbdavys, be kita ko, privalo konkrečiai ir visiškai skaidriai užtikrinti, kad darbuotojas faktiškai turėtų galimybę pasinaudoti mokamomis kasmetinėmis atostogomis, skatindamas (prireikus – oficialiai) tai padaryti ir jį (aiškiai ir laiku tam, kad užtikrintų, jog minėtos atostogos dar galėtų garantuoti suinteresuotajam asmeniui poilsį ir atsipalaidavimą) informuodamas apie tai, kad, jeigu jomis nepasinaudos, pasibaigus referenciniam laikotarpiui arba leistinam perkėlimo laikotarpiui, taip pat pasibaigus darbo santykiams, jei tai įvyksta per tą laikotarpį, neteks į jas teisės.

53 Be to, įrodinėjimo pareiga šiuo atveju tenka darbdaviui (pagal analogiją žr. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimo *Robinson-Steele ir kt.*, C-131/04 ir C-257/04, EU:C:2006:177, 68 punktą). Jeigu jis negali įrodyti, kad elgėsi deramai rūpestingai tam, kad darbuotojas faktiškai turėtų galimybę pasinaudoti mokamomis kasmetinėmis atostogomis, į kurias turėjo teisę, manytina, kad teisės į minėtas atostogas netekimas ir darbo santykių pasibaigimo atveju – atitinkamas piniginės kompensacijos už nepanaudotas kasmetines atostogas nesumokėjimas pažeistų atitinkamai Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalį ir 7 straipsnio 2 dalį.

54 Vis dėlto, jeigu minėtas darbdavys gali pateikti įrodymą šiuo klausimu ir paaiškėja, kad pasinaudoti mokamomis kasmetinėmis atostogomis darbuotojas atsisakė savo noru ir žinodamas apie iš to išplaukiančias pasekmes, po to, kai jam buvo sudarytos galimybės faktiškai pasinaudoti teise į jas, Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 ir 2 dalys nedraudžia nei to, kad ši teisė prarandama, nei to, kad (darbo santykių pasibaigimo atveju) nesumokama atitinkama piniginė kompensacija už nepanaudotas kasmetines atostogas.

55 Kaip generalinis advokatas nurodė savo išvados 52 ir 53 punktuose, bet koks Direktyvos 2003/88 7 straipsnio aiškinimas, kuris galėtų skatinti darbuotoją savo noru atsisakyti pasinaudoti mokamomis kasmetinėmis atostogomis per taikytinus referencinį arba leistino perkėlimo laikotarpius tam, kad padidintų savo atlyginimą nutraukiant darbo santykius, kaip matyti iš šio sprendimo 49 punkto, būtų nesuderinamas su tikslais, kurių siekiama teisės į mokamas kasmetines atostogas nustatymu.

56 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, į pirmąjį klausimą reikia atsakyti, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad jis draudžia tokią nacionalinės teisės normą, kaip nagrinėjama pagrindinėje byloje, jeigu pagal ją tuo atveju, jei darbuotojas prieš darbo santykių pasibaigimo dieną nepateikė prašymo leisti pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas, jis automatiškai ir prieš tai nepatikrinus, ar darbdavys buvo faktiškai suteikęs jam galimybę pasinaudoti teise į atostogas prieš pasibaigiant šiems santykiams, pavyzdžiui, pateikdamas reikiamą informaciją, netenka teisės į mokamų kasmetinių atostogų dienas, į kurias turėjo teisę pagal Sąjungos teisę pasibaigiant šiems santykiams, ir atitinkamai teisės į piniginę kompensaciją už šias nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas.

Dėl antrojo klausimo

57 Atsižvelgiant į atsakymą, pateiktą į pirmąjį klausimą, į antrąjį klausimą atsakyti nereikia.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

58 Kadangi šis procesas pagrindinės bylos šalims yra vienas iš etapų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (didžioji kolegija) nusprendžia:

2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų 7 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad jis draudžia tokią nacionalinės teisės normą, kaip nagrinėjama pagrindinėje byloje, jeigu pagal ją tuo atveju, jei darbuotojas prieš darbo santykių pasibaigimo dieną nepateikė prašymo leisti pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas, jis automatiškai ir prieš tai nepatikrinus, ar darbdavys buvo faktiškai suteikęs jam galimybę pasinaudoti teise į atostogas prieš pasibaigiant šiems santykiams, pavyzdžiui, pateikdamas reikiamą informaciją, netenka teisės į mokamų kasmetinių atostogų dienas, į kurias turėjo teisę pagal Sąjungos teisę pasibaigiant šiems santykiams, ir atitinkamai teisės į piniginę kompensaciją už šias nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas.

Parašai.